

k tomuto učení... Nebo se v důsledku časného působení hormonu na centrální nervovou soustavu určité vzorce chování uplatní snáze... Možnosti experimentální analýzy tohoto problému u vyšších primátů jsou velmi významné pro pochopení vývoje agresivity u člověka. Takovýto přístup by měl vzít v úvahu vzájemnou souhru genů, hormonů a procesů učení.

To je však pouhá úvaha. Za prvé není jisté, že pohlavní hormony skutečně vytvářejí vzorce mozkové činnosti, které by přetrvávaly po celou dobu života (výsledky výzkumů na zvířatech to nedokládají). Za druhé, zobecnění poznatků od jednoho druhu pro jiný nejsou zcela platná. Reprodukční chování je obecně řízeno hormony a chromozomy, ale u některých živočišných druhů hormony nejsou součástí řídicího mechanismu. Na druhé straně, člověk má ještě další řídicí prvek – učení – a právě díky lidské schopnosti učení je přebírání závěrů z pozorování jiných druhů obtížné a jeho hodnota je pochybná.

Pohlaví a osobnost

A bychom „dokázali“, že rozdíly osobnosti muže a ženy vycházejí z rozdílů biologických, nám stačí pouze muže a ženy sledovat v jejich každodenním životě ve společnosti. Muži jsou útočnější a nezávislejší než ženy. Jsou statečnější, otevřenější, extrovertnější a sebevědomější v přesvědčení o vlastní schopnosti ovládat okolí a manipulovat jím. Ženy jsou citlivější a vnímavější ve vztazích k druhým. Na těchto vztazích jsou více závislé, jsou introvertní, orientované na domov a emočně labilní.

V roce 1936 vydali Lewis M. Terman a Catharine Cox Milesová knihu *Sex and Personality* (Pohlaví a osobnost), která si klade za cíl vědecky stanovit normu maskulinity a feminity, rozdíly v osobnosti muže a ženy v naší společnosti. Sestavili Test maskulinity-feminity, dotazník o 910 položkách. Otázky jsou v něm rozděleny do několika sekcí. V první sekci má například testovaná osoba vybrat jedno ze čtyř slov, které jí nejlépe vyhovuje jako asociace k jinému slovu, například ke slovu *schůzka*: dostaveníčko, tanec, plody, jednání; ke slovu *měsíc*: světlo, kalendář, noc, kolo. Muži a ženy reagují odlišně. Muži vybírali u slova *schůzka* „tanec“, „plody“ a „jednání“ a u slova *měsíc* „světlo“. Ženy naopak vybíraly pro *schůzku* „dostaveníčko“ a pro *měsíc* „noc“ a „kolo“. (Možnost „kalendář“ je tedy zjevně neutrální.)

Účelem testu je změřit, jak dalece se odpovědi dané osoby shodují s odpověďmi většiny respondentů stejného pohlaví, nebo jak se od nich liší. Zvolena byla témata, u nichž se prokazatelně (na základě zkušenosti) liší reakce mužů a žen. Otázky, na něž odpovídají muži i ženy stejně („Líbí se vám moderní umění?“), nebyly do testu zařazeny. Výsledky získané od žen a mužů se pohybují v určitých rozmezích a soustřeďují se kolem různých bodů (tzv. střední hodnota specifická pro pohlaví).

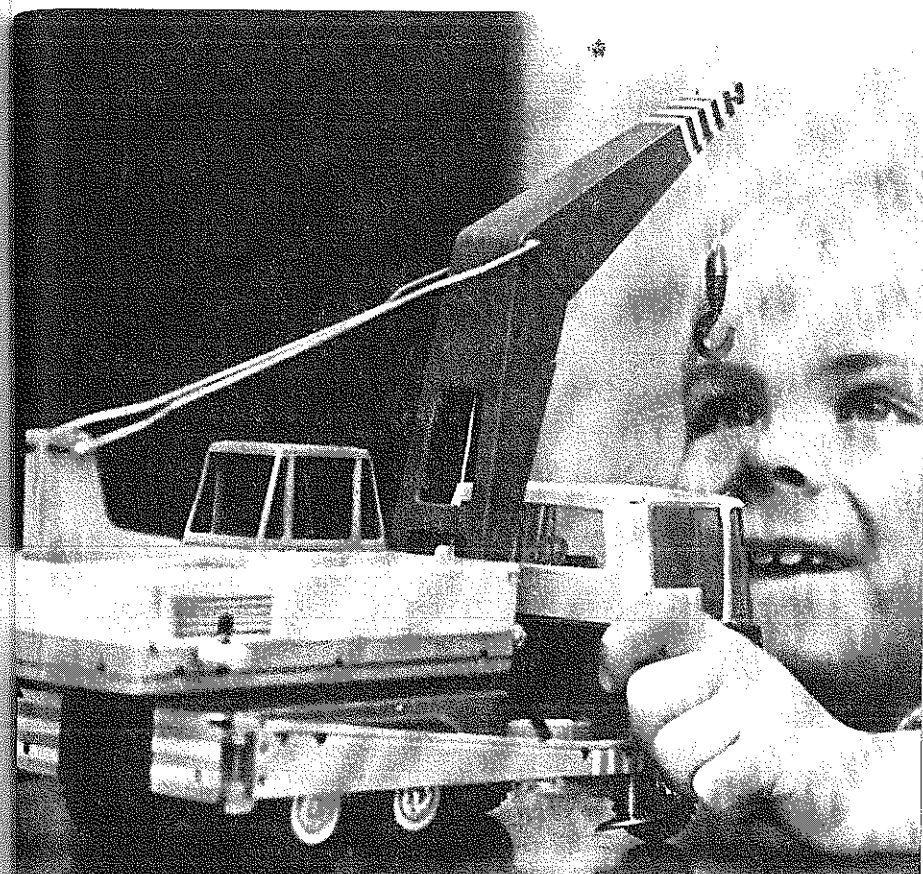
Rozdíly mezi středními hodnotami mužů a středními hodnotami žen lze detailně analyzovat. U slovních asociací ženy často vybírají názvy částí oděvu, ozdob, barev, esteticky hodnotící výrazy, názvy tý-

kající se domova a slova naznačující „laskavou“ a „vstřícnou“ orientaci směrem ke společnosti. Muži naopak více volí výrazy z oblasti vnějšího prostředí, činností, dobrodružství, z oblasti vědy a techniky, politiky, obchodu a podnikání. Rozdíly mezi muži a ženami potvrzuje také Rorschachův test, který zkoumá osobnost podle reakcí na abstraktní inkoustové skvrny. I zde ženy dávaly přednost interpretacím z oblasti domova, estetického hodnocení a ozdob, muži naopak technice, přírodním vědám a venkovním aktivitám. Ty úseky testu, které kladou mužům a ženám specifické otázky, ukazují, že klíčovou charakteristikou muže je „agresivní, dobrodružství hledající, podnikavá, navenek orientovaná dispozice: tendence k bojovnosti a sebe-prosazení“. Nejvýraznější ženské rysy jsou „aktivně empatická, domnitř orientovaná dispozice: mateřský pud a něžné city; zájem o věci týkající se domova“. Z dalších částí vyplývá, že ženy mají blíže k slzám, nechají se snadněji odradit než muži, mají soucit se slabými a bezmocnými, v rozhodování jsou citovější a méně objektivní než muži, vyznačují se introvertními reakcemi; obecně více vyjadřují emoce, upřednostňují „služebná“ zaměstnání, dávají přednost domácím epizodám v literatuře, zatímco muži vyhledávají spíše dobrodružství mimo domov.

Skutečnost, že Termanovi a Milesové se podařilo najít objektivní rozdíly mezi ženami a muži, potvrzuje, že naše každodenní pozorování z běžného života se zakládají na objektivní skutečnosti. Muži a ženy skutečně jsou svým temperamentem odlišni. Co však tato „fakta“ znamenají? Přinejmenším to, že v západní civilizaci existují jisté konstantní a stabilní rozdíly mezi muži a ženami. To však neznamená, že jsou tyto rozdíly utvářeny biologickými faktory – naopak, pouhé konstatování rozdílů nevyovídá nic o tom, zda mají původ v biologii, nebo kultuře.

Rozdíly mezi muži a ženami, jak je stanovil test, se vyskytují i u dětí. A nejen to, tyto rozdíly existují i v povědomí lidí jako ideály maskulinity a femininity, podle nichž se posuzuje chování. Pětileté děti vidí muže jako kompetentnější, agresivnější, mají z nich větší strach než z žen a méně u nich vyhledávají péči. Podle toho upravují i své chování. Výběr hraček často odráží povědomí dětí o jednání přiměřeném jejich pohlaví. Údaje získané v jedné studii a uvedené v tabulce 3 ukazují jasnou diferenciaci mezi chlapci a dívkami. Chlapci dávají přednost hračkám, které symbolizují fyzickou a mechanickou aktivitu a prostředí vně domova, dívky raději volí hračky související s domácím prostředím, odrážející domácí tematiku, pečovatelské aktivity a estetickou zdobnost.

Můžeme-li tedy vysledovat rozdíly v osobnosti obou pohlaví už v dětství, znamená to, že pokud tyto rozdíly nejsou dány biologicky,

Tabulka 3 Diferenciace chlapců a děvčat ve výběru hraček. Hodnocení se pohybuje od 1 (velká převaha chlapců) přes 5 (výskyt u obou pohlaví) do 9 (velká převaha dívek). Toto hodnocení provedla skupina dvacetiletých studentů psychologie a v praxi je potvrdil skutečný výběr dětí.

Hračka	Hodnocení
voziček	3,2
úklídková souprava	8,4
letadlo	1,7
sportovní auto	3,6
medvídek	5,8
houpací kůň	4,6
švihadlo	7,0
tabule	5,3
náčobíčko	8,3
fotbal	1,5
stavebnice	2,7
nářadí	2,0
šicí stroj	8,2
sklápěcí vůz	2,5
banjo	4,5
kosmetická souprava	8,8
kočárek pro panenku	8,5
telefon	5,6
závodní auto	2,2
míč s písmeny	4,9
kolečkové brusle	5,3
bazén	5,0
traktor	3,0
šatník pro panenky	8,7

musí se objevovat už velmi brzy v procesu sociálního učení. Diferenciace chlapců a dívek (rozdíly v osobnosti, rozdíl ve výběru hraček) roste s věkem, což poukazuje k silnému kulturnímu vlivu. Potvrzuje to i skutečnost, že lidé jsou si vědomi rozdílu mezi maskulinitou a feminitou a cítí potřebu viditelně se k jednomu z ideálů přiklonit. Terman a Milesová postřehli nápadnou korelaci mezi diferenciací maskulinity a feminity na jedné straně a určitými společensko-kulturními faktory, včetně věku, vzdělání, hodnoty IQ a příslušnosti k určité společenské vrstvě na straně druhé. S délkou vzdělání například roste míra feminity u mužů a maskulinity u žen. Tato spojitost opět naznačuje, že z nikoli nepodstatné části se maskulinity a feminity nabývá v rámci sociální výchovy.

Abychom však mohli lépe rozlišit biologické a kulturní aspekty rozdílů mezi pohlavími, musíme překročit hranici naší společnosti. Jak

se rozdíl v osobnosti muže a ženy projevuje v jiných kulturách? Rozlišují mezi maskulinitou a feminitou, a pokud ano, rozlišují stejně jako západní kultura?

Před několika lety se Margaret Meadová zabývala specificky různorodostí typů mužských a ženských osobností v různých kulturách. Někteří kritici jí vyčítali, že zjistila přesně to, co chtěla. Na druhou stranu však její závěry, že různá společenství definují maskulinitu a feminitu různě, s důrazem na jiné kvality, zájmy a činnosti, zjištění antropologů stále potvrzují.

Ve studii *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Pohlaví a temperament ve třech primitivních společnostech) Margaret Meadová popisuje tři kmeny z Nové Guineje: kmen Arapešů, Mundugumorů a Čambuliů. U Arapešů má ideální dospělý jemnou, pasivní, laskavou povahu a připomíná ženský typ naší kultury. Ve vztazích mezi příslušníky rozdílných pohlaví, včetně vztahů sexuálních, nerozlišují Arapešové žádné rozdíly v temperamentu – nikdo není iniciátor nebo agresor. Hlavní činností dospělých mužů i žen je péče o děti a jejich výchova. Pohlavní styk nazývají „prací“, pokud je jeho cílem početí. V prvních měsících těhotenství je pohlavní styk povinností, protože Arapešové věří, že otcovské sperma spolu s mateřskou krví formuje dítě. Termín „porodit dítě“ se vztahuje na muže i na ženu bez rozdílu. Meadová zaznamenala, že řekne-li se o muži ve středním věku, že dobře vypadá, lidé odpoví: „Dobře vypadá? To byste ho měli vidět, než se mu narodily všechny ty děti!“

U Mundugumorů tento důraz na rodičovství a „ženství“ jako součásti osobnosti a rolí obou pohlaví mizí a obě pohlaví se tu blíží mužskému vzoru. Ženy jsou jako muži asertivní a průbojné: oškliví si rození dětí a péči o ně a jejich muži si zase oškliví těhotenství svých manželek. Děti obou pohlaví jsou vychovávány k nezávislosti a nepřátelství a chlapci i dívky jsou si povahově podobní.

Třetí kmen, Čambuliové, rozlišují mezi osobností muže a osobností ženy. Ženy se blíží našemu ideálu mužství a muži naopak našemu stereotypu ženství. Ženy jsou podle Meadové sebevědomé a asertivní, praktické a panovačné. Muži jsou naopak „marniví, starostliví o druhé, zajímají se o umění, o divadlo, o tisíc malicherných věcí a o drby. Když jim někdo zraní city, neovládají se ... malichernost těch, kdo se cítí slabí a izolovaní. Muži nosí krásné ornamenty (ženy si holí hlavy a chodí neozdobené), nakupují, vytvářejí sošky, malují a tančí.“

Meadová uvádí: „Je to jediná společnost, se kterou jsem pracovala, kde desetileté a jedenáctileté dívky jsou inteligentnější a podnikavější než chlapci ... myšlení malých chlapců, zhýčkaných, ale také škádlených, ublížených a opuštěných, je nesoustředěné a tékavé, neschopné s čímkoli si poradit.“

Tato různá pojetí ženské a mužské osobnosti v různých společnostech souvisí s tím, jak rozdílně je v nich vymezena mužská a ženská role. Existuje mnoho různých společností, která převracejí náš model a dávají tu „těžší“ práci ženám. Například ženy z Bamendy, které studovala Phyllis Kaberryová, dělají veškerou práci v zemědělství. Nosí těžké náklady, prý proto, že mají silnější čelo než muži. (Podobnou situaci zjistila i Meadová u Arapešů a ti ji vysvětlovali stejně.) Kaberryová slyšela skupinu mužů říkat o svém svobodném sousedovi: „On pracuje opravdu těžce, skoro jako žena!“

Jules Henry popsal život jednoho kmene v brazilských horách slovy: „V temperamentu se chlapci a dívky, ženy a muži vůbec neliší; všichni prokazují stejnou zovíalnost ve vztahu k sexu, která často přechází až v hrubou útočnost. Termín pro pohlavní styk může být spojován jak s mužským, tak se ženským objektem.“ Henry upozorňuje na to, že „vulgární anglický název pro pohlavní styk se může spojovat pouze se ženskými objekty, a tak i v gramatické formě našich vulgarismů odhalujeme pocit, že muž je z partnerů tím, kdo je aktivní a útočný“.

Muži i ženy tohoto brazilského kmene „podnikají přímé, necudné a agresivní útoky“ – jak zakusil i sám antropolog, který se přiznal, že podle jeho názoru mnohé z těchto žen jsou silnější než muži v jeho zemi. Ženy i muže z tohoto kmene charakterizuje stejně: „praktičtí“ a „agresivní“. Podobná útočnost žen se vyskytuje u indiánského kmene Zuni. Ethel Albertová píše ve svém fascinujícím článku o rolích žen v různých kulturách, že spojení žen se sexuální útočností znamená, že svatební noc očekává s obavami a rozechvěním ne žena, ale muž.

V různých společnostech nalézáme různé stereotypy maskulinity a feminity, nikde však neexistuje dokonalý opak našich kulturních vzorců. Edward T. Hall ve své knize o Íránu *The Silent Language* (Tichá řeč) popisuje silně patriarchální společnost, kde se nicméně od žen očekává praktičnost, chladnost a vypočítavost, a od mužů naopak citlivost a intuice, poezie spíše než logika.

Terman a Milesová zjistili velké rozdíly ve vztahu k domácím pracím. Takovým příkladem jsou ženy v rozsáhlé oblasti Afriky, kde – jak se zmínil jeden etnograf – „typická žena sama sebe pokládá za hospodáře a obchodníka stejně jako za manželku a matku“. Hospodaření na půdě a obchodování s jejími produkty tu tradičně byly ženskou záležitostí. Ženy si zvykly na volný pohyb mimo domov. Hrály i důležitou roli v politice. To dokumentovala například vzpoura kmene Ibo v roce 1929, kdy tisíc žen demonstrovalo proti zavedení přísných daní a k potlačení vzpoury muselo být povoláno vojsko. Tehdejší vláda patrně hluboce podcenila nezávislost a osobní ambice

těchto afrických žen, jejichž „pomůžstěnost“ byla svědectvím dlouhé tradice možnosti žen definovat samy sebe a aktivit mimo domov v této části světa.

Terman a Milesová si všimají sklonu žen zdobit se a způsobu, jak se to odráží v jejich vyjadřování a asociacích, které zdůrazňují estetickou stránku. V řadě kultur je však tento rozdíl mezi mužem a ženou převrácen. Tak například William Davenport píše o společnosti na jihovýchodním pobřeží Pacifiku:

Pouze muži nosí ve vlasech květiny a na pascích a rukávech aromatické listy. Při oficiálním tanci je muž slavnostně oblečen a ozdoben... Když jsou tyto mladí muži oblečeni a nalíčení k tanci, ženy je pokládají za tak neodolatelné, že muži nemohou zůstat ani na okamžik sami kvůli nebezpečí, že je nějaké ženy svedou.

I ve společnosti, kde nejsou západní zvyklosti zdobené mužů a žen převráceny, lze najít rysy, které jsou u mužů pokládány za přednosti, ačkoli by v naší kultuře byly považovány spíše za ženské. Tak například dívky pastýřského kmene Bororo (v tropické Africe) si při tanci vybírají muže podle jeho „grácie a krásy“.

Často se shledáváme s tím, že jsou tyto příklady atributů maskulinity a feminity v jiných kulturách podceňovány jako excentrické, úchylné, zvláštní a nepodstatné vzhledem k hlavnímu směru vývoje lidstva. To je však absurdně etnocentrický pohled. Historie západní kultury zahrnuje totální opak dnešního vzoru. Ženy v anglosaské době byly stejně sebevědomé a nezávislé jako dnes mnoho žen v Africe. Většina autorů sociálně-historických studií středověku upozorňuje na „mužskost“ tehdejších žen. Anne Anastasiová cituje pasáž, kterou napsal Garreau o Francii v době křížáckých válek:

Zvláštností této epochy je výrazná podobnost způsobů mužů a žen. Neexistovalo žádné pravidlo, že by takové a takové city nebo skutky byly přípustné pro jedno pohlaví a nepřipustné pro druhé. Muži měli nárok topit se v slzách a ženy mohly o všem mluvit beze studu... Když se podíváme na jejich intelektuální úroveň, ženy mají jasnou převahu. Jsou uvážlivější a jemnější. U nich nemáme pocit, že jednáme s tou hrubou civilizací, k níž patří jejich manželé... Ženy zpravidla zvažují své činy a nejednají podle momentálního pocitu.

Mnoho antropologů udivuje těsná souvislost mezi osobností dospělého a metodami, jimiž daná společnost pečuje o děti a jak je v raném věku vychovává. Tento vztah mezi osobností a společností byl předmětem rozsáhlého studia. Řekne nám něco o původu rozdílů mezi pohlavími ve společnosti?

Jedna podrobná studie o výchově dětí zkoumala rozdíly a podobnosti v šesti různých kulturách od Keni po Mexiko, od Filipín až po Novou Anglii. Z každé kultury bylo vybráno a sledováno čtyřicet dětí ve věku od 3 do 10 let. Výsledky ukázaly, že ve všech šesti kulturách jsou chlapci oproti dívkám fyzicky útočnější, zatímco dívky mají tendenci jednat spíše citlivě a zodpovědně. Tyto rozdíly jsou spojeny s rozdílnými metodami používanými ve výchově dětí. Chlapci a dívky se lišili v projevu a způsobu agresivity tam, kde například rodiče dělali rozdíl ve svém očekávání agresivního chování a v reakci na ně, když se objevilo (v trestu a odměně). Například matky v Keni se nijak nesnaží ovlivnit boje mezi dívkami – říkají, že dívky si neublíží tak jako chlapci (jsou slabší); bojům mezi chlapci však přísně zamezují a ještě důrazněji brání pútkám mezi chlapci a dívkami (předpokládají, že chlapci mají sexuální motiv a trestají je za to).

V této komunitě kontrastuje vyšší agresivita chlapců s vyšší sociabilitou u dívek (definovanou jako přátelský přístup k druhým) a jejich vyšší závislostí na pomoci druhých. V mexické společnosti jsou však sociabilnější a závislejší chlapci. Je pozoruhodné, že mezi rodiče zacházejí s dívkami a chlapci stejně asi do tří let věku, později dívky fyzicky trestají, avšak chlapce nikoli. Celkově je tato komunita neagresivní, což patrně souvisí s nižší úspěšností a samostatností tohoto vzorku dětí ve srovnání s ostatními vzorky.

Další srovnávací studie (Barry, Bacon a Child), která porovnává na základě etnografické literatury 110 společností, odhalila obrovské rozdíly v socializaci chlapců a dívek. Zjistila, že ve většině těchto společností se chlapci cíleně povzbuzují k nezávislosti a úspěšnosti, zatímco dívky jsou vedeny k pečovatelskému, zodpovědnému a poslušnému (viz tab. 4).

Tabulka 4 Rozdíly mezi jednotlivými kulturami v podporování určitých vlastností u chlapců a dívek. Ve sloupcích je uveden u jednotlivých vlastností procentuální podíl komunit, kde se daná vlastnost více podporovala u chlapců, kde u dívek a kde u obou pohlaví bez rozdílu. (V závorce je uveden počet komunit, u nichž byl průzkum proveden.)

	Chlapci	Nerozlišeno	Dívky
Pečovatské sklony (33)	0	18	82
Zodpovědnost (84)	11	28	61
Poslušnost (69)	3	62	35
Úspěšnost (31)	87	10	3
Nezávislost (82)	85	15	0

Tento rozdíl autoři vysvětlují rozdílnými způsoby obživy. Poukazují na souvislost velkých rozdílů ve výchově chlapců a dívek s různými podobami hospodářství, které závisejí na větší síle muže (lov, pěstování obilovin spíše než zeleniny, kočovného spíše než usedlého stylu života). Docházejí k závěru, že způsob výchovy je prostředkem k zajištění rozdílů mezi osobnostmi mužů a žen, které mají praktickou funkci v ekonomice. Toto vysvětlení však má řadu slabín. Existují komunity se způsobem hospodaření, které vyžaduje sílu, v nichž je však diference pohlaví z hlediska osobnosti a role velmi malá (například pygmejové v Kongu – viz kapitola 5).

Nicméně prokazatelný vztah mezi odlišností výchovy chlapců a dívek a rozdíly v osobnosti muže a ženy existuje. Sears, Maccobyová a Levin se v knize *Patterns of Child Rearing* (Vzorce výchovy dětí) zabývají rozdílným přístupem rodičů k výchově chlapců a dívek, jež vzorek 379 pětiletých dětí jasně dokládá. Největší a nej-systematičtější rozdíly objevili v agresivitě, a to jak v chování dětí, tak v očekávání a přístupu rodičů. Chlapcům se ve vztahu k jiným dětem povolovalo agresivnější chování, u dívek se útočnost tolerovala mnohem méně. Agrese dívek vůči rodičům tolerována nebyla, u chlapců byli rodiče mírnější a ponechávali jim větší svobodu projevu. Chovat se „jako kluk“ bylo pro některé matky synonymem k chovat se agresivně. Chlapce rodiče často podněcovali k tomu, aby se bránili, když se s nimi jiné dítě začalo prát, dívky však ne. Autoři podotýkají, že bez ohledu na to, mají-li biologické faktory nějaký vliv na agresivitu u jednotlivých pohlaví, matky z jejich vzorku na tento vliv, který by vytvořil z chlapce útočnou osobnost a z dívky neútočnou, nespolehaly. Vlastní reakce matky na biologické pohlaví a s ním spojené očekávání, odměny a tresty odlišené podle pohlaví jejího potomka, představovala pro dítě získanou zkušenost, jejíž vliv lze těžko vyvrátit.

Agresivita se stala jedním z hlavních faktorů vymezení a porovnávání mužského a ženského chování. L. A. Hattwick (v roce 1937) sledoval velký vzorek předškolních dětí ve věku od 2 do 4,5 roku a dospěl k závěru, že nejvýraznějším rozdílem v chování chlapců a děvčátek je u chlapců převaha agresivity k ostatním dětem, negativismu vůči dospělým, výrazné fyzické aktivity a problémového chování (neklid, odmítání spát v době odpočinku, hraní s genitálem). Tato studie byla jednou z prvních v dlouhé řadě prací, které postupně objasňují skutečnost, že rozdíl v agresivitě obou pohlaví se začíná utvářet už při narození nebo velmi brzy po něm. Tyto práce obsahují velké množství materiálů od prostého popisu agresivních incidentů u chlapců a dívek až po studie o úloze fantazie a agrese ve hře s panenkami. Z tohoto materiálu vyplývá, že chlapci se dopou-

štějí agresivního chování nejen ve větším rozsahu než dívky, ale že projevují i vyšší stupeň agresivity a reagují agresivitou na frustraci, což je u dívek reakce poměrně vzácná. Vyplývá z něho také, že malí chlapci pozitivně hodnotí agresivitu u ostatních chlapců, zatímco v rámci dívčích skupin stejného věku se takové pozitivní hodnocení nevyskytuje.

Tyto studie bohužel nepracují s dětmi do dvou let věku, tedy v období, kdy společnost ještě nepřipravila chlapce a děvčátka k spontaneitě. Vyskytly se i pokusy srovnávat rozdíly v chování novorozenců s rozdíly v pozdějším dětství a v dospělosti. Přestože dospěly k jistým závěrům, nelze je pokládat za spolehlivé, protože zkoumané vzorky byly velmi malé a poměrně nediferencované chování novorozence nelze objektivně přesně interpretovat. Schaffer a Emmerson dospěli u takovéto studie z roku 1964 k závěru, že někteří kojenci projevovali nechuť k chování, mazlení, hlazení a líbání; nesouviselo to nijak s chováním jejich matky, spíše to naopak vycházelo z jejich vlastního neklidu nebo nelibosti z omezování. Mezi těmito kojenci převažovali chlapci, i když statisticky nebyl tento rozdíl příliš významný. I jiné studie dospěly k závěrům, že existují rozdíly mezi novorozenci vyvíjejícími chlapci a děvčátky v tom, jak se někteří novorozenci vyhýbají těsnému fyzickému kontaktu. Chlapečkové jsou neklidnější před krmením (děvčátka jsou neklidná spíše po něm) a část jich má tendenci hned po krmení usnout.

Od dětství do dospělosti se projevuje výrazný vztah mezi agresivitou (nebo fyzickou asertivitou) a tělesnou výškou. Některé studie potvrzují vztah mezi svalovou hmotou a chováním – svalnatější děti projevují někdy agresivnější chování; jiné potvrzují, že mezi agresivními dospívajícími chlapci převažují chlapci vyšší postavy, zatímco projevy agresivity u dívek souvisejí s výškou jen někdy. Je to proto, že matky považují svalnaté dítě za dominantnější a asertivnější, nebo proto, že tělesná výška nějak biologicky souvisí s projevy agresivity? Skutečnost, že dívky, které přesahují průměrnou tělesnou výšku a průměrné množství svalové hmoty, přesahují také míru agresivity běžnou u žen, by potvrzovala obě tyto hypotézy.

Agresivita se stala klíčovým slovem v literatuře o rozdílech mezi pohlavími, které pokrývá širokou oblast chování a rysů temperamentu. Osgood ukázal, že dospělí vidí spojitost mezi agresivním chováním a silou a aktivitou na jedné straně a naopak mezi podřízeným chováním a slabostí a pasivitou na straně druhé. Stejná spojitost je ovšem patrná v rozdílech v chování a temperamentu mužů a žen v naší společnosti. Malá děvčátka projevují závislejší chování a starší dívky jsou prokazatelně nesamostatnější a méně fyzicky asertivní než chlapci. Velmi zajímavé výsledky, co se týče agresivity

a závislosti, přinesl výzkum Jerome Kagana a Howarda Mosse z amerického výzkumného centra Fels Research Institute. Pracovali se vzorkem 45 žen a 44 mužů a sledovali je od narození až do dospělosti, což byla velmi cenná příležitost studovat vztah mezi chováním v dětství a v dospělosti. V tomto časovém rozpětí našli Kagan a Moss systematický výskyt agresivity u mužů a pasivity u žen. Agresivita dospělého muže se dá předem odhadnout podle míry jeho agresivity v dětství, jeho pasivity v dospělosti však nelze odhadnout podle toho, jakou pasivitu projevoval jako dítě. Podobně u žen nelze odhadnout agresivitu v dospělosti na základě dětství, avšak stupeň pasivity takto odhadnout lze. Jedním z možných výkladů tohoto zjištění může být, že konzistenci výskytu agresivity u mužů a pasivity u žen způsobují biologické faktory odpovědné za rozdíl pohlaví. Kagan a Moss však ukazují, že posun v agresivitě u žen a v pasivitě u mužů souvisí se společenskými faktory, které je tedy pravděpodobně způsobují.

Podobně jako Sears, Maccobyová a Levin také Kagan a Moss upozorňují na rozdílný přístup rodičů k chlapcům a dívkám, pokud jde o agresivitu a pasivitu. Pasivita je u chlapců přijímána s nevolí stejně jako agresivita u dívek. Přestože u předškoláků nejsou velké rozdíly mezi chlapci a dívkami v projevané pasivitě a závislosti, po vstupu do školy (pravděpodobně pod vlivem spolužáků a učitelů) pasivita a závislost u chlapců značně klesá a je nahrazena aktivnějším přístupem a větší pohotovostí k odvetě při napadení. V agresivitě se rozdíl mezi chlapci a děvčaty projevují už v předškolním věku a se vstupem do školy ještě rostou. Dívky ve zkoumaném vzorku, které byly v předškolním věku schopné fyzicky napadnout jiné děti, v dospělosti tendence k odvetným postojům neprojevovaly. Zvýšenou agresivitu školáček potlačovala metoda odměny a trestu ze strany rodičů, učitelů a vrstevníků. Tato agresivita slábla také větší identifikací dívek se ženami (tj. neagresivními vzory), která se objevuje před dobou dospívání.

Rozdíl mezi chlapci a děvčaty v agresivitě však nejsou absolutní. U dívek převažuje slovní agresivita, u chlapců fyzická. Dívky častěji projevují „prosociální“ agresivitu – tj. stanovují pravidla a hrozí trestem za jejich nedodržení. Rozdíl mezi pohlavími v agresivitě je tedy spíše latentní než manifestní. Potvrzuje to i zjištění, že ženy ve vztahu k agresivitě obecně více projevují vinu a konfliktní postoj. Setkali-li se s agresí, ať už ve vlastním chování nebo u druhé osoby, jsou méně ochotné ji uznat a akceptovat a to je často spojeno s pocitem viny, střetu a úzkosti. Příčinu mnozí hledají v tom, že je u dívek v dětství agresivita systematicky potlačována. To je součástí specifické výchovy dívek k určité pohlavní roli, která je dále

posilována představami dospělých o tom, jak je důležité, aby se příslušníci jednotlivých pohlaví chovali v souladu s tím, co se od jejich pohlaví očekává.

Rozdílnosti pohlaví v oblasti agresivity se potom vysvětlují různé skutečnosti, například statistika sebevražd, vražd a trestných činů. Sebevraždy i vraždy jsou formy agresivního chování – agrese je v prvním případě namířena proti vlastní osobě, ve druhém proti jiné osobě. Sebevražd i vražd se dopouštějí více muži než ženy. Co se týče počtů spáchaných trestných činů, u mužů a u žen se liší, což je dáno různými faktory, především spojitostí trestné činnosti jako takové se sociální situací a spojitostí typu trestného činu se společenským očekáváním, jak se má chovat žena a jak muž.

Celková statistika odsouzených za trestnou činnost ukazuje výraznou početní převahu mužů, asi 7–8 mužů na 1 ženu. Trestné činy, jichž se tito odsouzení dopustili, se liší podle pohlaví, ale také podle věku. Ženy mají na svědomí častěji majetkovou trestnou činnost; sexuální násilí a jiné násilné trestné činy se u nich takřka nevyskytují (ze všech sexuálních trestných činů v Anglii a Walesu v roce 1965 mají ženy na svědomí pouze 0,4 % a ze všech násilných trestných činů 5,1 %). Ženy se dopouštějí trestných činů ve vyšším věku než muži (21,6 % z trestných činů, které spáchali muži, mají na svědomí sedmnácti- až jednadvacetiletí, u žen činí tento podíl pouze 13,9 %, pachatele ve věku mezi 40 a 50 lety je však dvakrát více než pachatelů z této věkové skupiny).

Rozdíly v trestné činnosti mužů a žen tedy odrážejí větší sklon k agresivitě a poruchovému chování u mužů. Trestné činy jako takové však odrážejí i mnoho jiných skutečností osobního a společenského charakteru, takže souvislost mezi trestnou činností a chováním založeným na sociálních rolích jednotlivých pohlaví vyjde na povrch, pouze když se podíváme na způsob, jakým jsou kriminální statistiky koncipovány.

Například je pravděpodobně, že poměrně nízký počet mladých žen mezi odsouzenými je výsledkem toho, že soudy jsou k ženám, zejména k mladým ženám, shovívavější. Odborníci upozorňují, že ženy jsou pachatelkami daleko většího počtu trestných činů, než se na první pohled zdá. Jedna studie neodhalených trestných činů dospěla k závěru, že trestné činy, které spáchaly ženy a podařilo se jim je utajit (a které tak zůstaly neodhaleny), jsou činy „typické“ spíše pro muže – poškozování majetku, odcizení motorových vozidel, skupinové rvačky. Lze tedy uzavřít, že typy trestných činů spáchaných muži a ženami úzce souvisejí s pojetím maskulinity a feminity v dané společnosti, takže trestné činy, jichž se dopustili příslušníci jednotlivého pohlaví, odrážejí typ osobnosti a sociální role příslušné